

### Pri la Esperanta pasivo

La Lingvo Internacia ekzistis jam de 70 jaroj, kiam oni rimarkis<sup>1</sup>, ke oni senprobleme interparolis, kvankam la esperantistoj jam de longe uzis du sistemojn por esprimi pasivon.

Koncizan superrigardon pri la esenco de la disputo tiam ekinta kaj ĝis nun ne finiĝinta donas la Esperanta resumo de la grava artikolo de LÖTZSCH (p. 402s.), mi ĉi ĉion ne reskizos ĉi tie.

Do ekde duonjarcento eperantologoj kaj esperantistoj malkonsentas pri la uzado de la pasivaj verbformoj, malgraŭ la unusencaj eldiroj de la PAG, PMEG kaj multaj aliaj gramatikoj kaj malgraŭ decido la Akademio<sup>2</sup>; la du grupoj plue uzas siajn sistemojn: La t.n. „atistoj“ interpretas la pasivajn participojn tempece, la favorigataj „itistoj“ vidas aspektecan diferencan inter la formoj en *-ata* kaj tiuj en *-ita* (parte ankaŭ en aliaj formoj).

Kurioze, alia grupo asertas, ke entute ne ekzistas problemoj, kp. la eldiron de MANNER-MAMUŽIĆ (p. 87): „Verŝajne la multa inko fluis vane, ĉar en la kunmetitaj verbotempoj la tempo kaj aspekto de la participo estas la sama afero, kaj el kiu ajn vidpunkto oni ĝin analizas, oni venas al la sama rezulto.“ Tamen ja en la lingvosciencia priskribo estas grandaj diferencoj, sed ankaŭ en la praktiko, ĉe ago-esprimaj<sup>3</sup> verboj, kie depende de la skolo oni devas diri „ĉar mia aŭto estis riparata ĉi-matene, *mi ne povis* aŭ *mi povis* veturi al nia bankedo“ (Aktoj I:27). Solvado de la problemoj do neniel estas malŝparo de energio, precipe se oni konsideras la celon de Esperanto, akceptiĝi ankaŭ kiel lingvo por la juristoj kaj ekzaktaj sciencoj.

Dua kuriozaĵo de la disputo estas, ke ja multa inko fluis por polemikoj, sed ne por difino de la lingvaj kategorioj, pri kiuj oni skribas. Fakte regas plena ĥaoso kaj malkonsento en la kompreno de gravaj nocioj kiel ekz. aspekto<sup>4</sup>. Mi do unue donas kelkajn bazajn difinojn (laŭ LiVo, mallongigitaj):

**aspekteco** (Aspektizität/Aspektualität, aspektualność): semantika funkcionkategorio de la esprimiloj karakterizantaj adon laŭ ties enordigo en interna tempa kunteksto

Ĉi tiu kategorio estas universala al ĉiuj lingvoj; ĝi servas por strukturigi la internan sinsekvon de situacioj de eldiro sur enhava ebena, sendepende de la absoluta tempo, laŭ

<sup>1</sup> En la antaŭparolo al la tria eldono de la Plena Gramatiko (PAG:13).

<sup>2</sup> Aktoj I:52.

<sup>3</sup> En vasta senco; mi dividas verbojn jenmaniere: **ado** = **procezo** aŭ **stato** [-dinamika], procezo = **ago vs.** aŭ **okazo** [-aktiva], ago vs. = **faro** aŭ **ago ss.** [-transforma].

<sup>4</sup> Ekz. WACHA komprenas la terminojn perfektiva/imperfektiva plejparte en la senco de telika/netelika, kio lian rezonadon certe igas nekomprenebla por kelkaj lingvistoj.

subjektiva takso de la parolanto (kaj pro tio ne ĉiam paralele en la unuopaj lingvoj); por la eroj vd. sube. ~o estas superkategorio de aspekto:

**aspekto** (Aspekt, aspekt): gramatika formkategorio de la esprimiloj karakterizantaj adon laŭ ties enordigo en interna tempa kunteksto

Multaj lingvoj, ekz. la slavaj aŭ la latinidaj, gramatikerigis la enhavatan aspektecon de siaj esprimoj al deviga sistemo. Oni atentu, ke, kvankam ekzistas laŭprincipe nur du kategorieroj, la a.oj estas uzataj en la unuopaj lingvoj diversmaniere kaj kun tre diversaj aldonaj signifoj. Ekz. ĝeneralaj konstatoj, kutimoj ktp. estas esprimataj en la slavaj lingvoj per imperfektivo kiel nemarkita kategorio, en la angla per la perfektivo, dum la imperfektivo estas uzebla nur por aktuale disvolviĝanta ado (simile al la E-a participo en *ant*).

**imperfektivo** (Imperfektiv/Kursiv, aspekt niedokonany): aspekt(ec)o karakterizanta adon kiel ne limigitan en la tempo, do kiel procezon aŭ staton

Ĝi sekve prezentas adon kvazaŭ de ene. Tamen ĝi estas kombinebla kun limhavaj esprimoj (ekz. telikaj), interterminaligante ilin. ~eco kutime esprimas ion laŭkvante nedifinitan, ekz. pola *On pił piwo.* 'Li trinkis bieron.' (iom).

**perfektivo** (Perfektiv/Komplexiv, aspekt dokonany): aspekt(ec)o karakterizanta adon kiel limigitan en la tempo, do kiel okazaĵon

Ĝi sekve prezentas adon kvazaŭ de ekstere, kun limigo. Tial ĝi ne estas uzebla ĉe adoj akcionale senlimecaj. ~eco kutime esprimas ion laŭkvante difineblan, ekz. pola *On wypil piwo.* 'Li trinkis la bieron.' (la tutan glason). ~a aspekto kaj paroltempo ne kombineblas, ĉar aktuala, ankoraŭ daŭranta situacio ne povas esti prezentata de ekstere. Laŭforme prezencaj ~oj ĉiam esprimas ion specialan, esence ne ~an (ekz. habitualon).

**akcionaleco**<sup>5</sup> (Aktionalität): semantika funkcikategorio karakterizanta la objektivan formon de eldiro rilate al la tempo

Ĉi tiu kategorio, universala al ĉiuj lingvoj, enhavas ĉiujn lingvajn rimedojn por difini, kiel aspektas la procezo aŭ stato, pri kiu temas, sendepende de la interrilato kun aliaj adoj (aspekteco) aŭ de la paroltempo (tenseco); tamen kelkaj ~oj nur en kunteksto klare videbliĝas. Ĉiu verbo jam enhavas difinita(j)n ~o(j)n, kiu(j) en multaj lingvoj estas ŝanĝebla(j) per vortfaradaj rimedoj (vd. akcionalo). Ekz. en Esperanto *li daŭre demandas* (=akcionala *li demandadas*); por la eroj vd. sube. ~o estas superkategorio de akcionalo

**akcionalo** (Aktionsart, rodzaj czynności): leksika formkategorio karakterizanta la objektivan formon de verba esprimo rilate al la tempo

<sup>5</sup> Mi forlasis mian originan terminon 'admanier(ec)o' favore al ĉi tiu pli internacia formo. Samkaŭze malsupre mi uzas 'nominalo' anstataŭ 'nomvorto' (kiu krome estas malbone motivigita).

En multaj lingvoj la akcionalecoj enhavataj en verbo estas ŝanĝeblaj per vortfaradaj rimedoj, laŭ pli-malpli regula sistemo; nur tiam oni parolas pri ~o; ekz. en Esperanto *-ad*, *-iĝ-*, *-ig-* k.a.

**telikeco** (Telizität): (vs) semantika kategorio karakterizanta verban esprimon laŭ tio, ĉu ĝi enhavas principan, naturan plenumiĝon en si aŭ ne

Laŭ tio oni distingas du kvalitojn: **telika** (havanta en sia signifo principan plenumiĝon) kaj **netelika** (havanta en sia signifo neniun principan plenumiĝon). Ili estas parto de ĉiu simpla radiko (ekz. *aĉeti*, *morti* devige havas finpunkton, *kuŝi*, *ludi* teorie ne), sed ankaŭ ŝanĝeblaj pere de vortfarado (*eltrinki ion*) aŭ dependa de la kunteksto (telike neŭtralaj verboj, kiel ekz. *skribi*, kiu estas en *li skribas* netelika, sed en *li skribis du leterojn* telika). La proksimeco al aspekto estas evidenta, kaj fakte la aspekto de la nordslavaj lingvoj (sed ankaŭ de multaj aliaj lingvoj) diakrone devenas de distingo telika-netelika, kio efikas tiamaniere, ke oni ekz. la pola per kutima verbformo povas esprimi samtempe telikon kaj perfektivon resp. netelikon kaj imperfektivon, sed ne telikon kaj imperfektivon kaj inverse, kio eblas ekz. en la bulgara, kiu distingas indikon de telikeco (prefiksoj) kaj de aspekto (tensaj finaĵoj). Temas pri du disigendaj konceptoj lingvaj<sup>6</sup>. Ekz. telikajn verbojn helpe de imperfektiva aspekto aŭ kuntekstaj rimedoj oni povas netelikigi, kp. *Mi estas skribanta leteron*.

**verbvoĉo** (Genus verbi, strona): gramatika formkategorio indikanta la rilaton inter la ado kaj la aktanto, al kiu la ado esprimata de verbo rilatas

Temas do pri indiko de la rolo kutime de la subjekto. Aŭ ĝi efikas per ago al io, aŭ ago efikas al ĝi, aŭ ĝi restas en stato (sen ajna efiko). Plej ofte aperas la sekvaj kategorieroj:

**aktivo** (Aktiv, strona czynna): (ss.) verbvoĉo indikanta, ke la aktanto, al kiu la verbo rilatas, efikas per la ago al io; (vs.) nemarkita voĉo, kies valoro dependas de la signifo de la verbo

En strikta senco la a.o esprimas, ke la subjekto estas la aganto. Ĉi tiun funkcion ĝi povas plenumi ĉe minimume duvalentaj verboj, kiuj ebligas diatezan opozicion (transformon en la pasivon, vd. sube). Tamen, kiel kutime forme plej simpla kaj ofta verbvoĉo, ĝi estas semantike nemarkita kaj servas por esprimi diversajn diatezojn, depende de la leksemo (~a en *labori*, mediala ĉe *ruliĝi*, pasiva ĉe *fali*, stata ĉe *esti*).

**pasivo** (Passiv, strona bierna): verbvoĉo en akuzativaj lingvoj indikanta, ke la ago, kiun la verbo esprimas, efikas al la aktanto, al kiu la verbo rilatas, kaŭzata de alia aktanto

En kontrasto al la aktivo la ~o do ĉe minimume duvalentaj verboj ebligas direktigi la fokuson al la agato, for de la aganto, kiu eĉ ne devas esti menciita.

<sup>6</sup> Kion tamen multaj slavaj lingvistoj neas. Sed kp. la klaran disigon en la artikolo de BERTINETTO/DELFITTO, kiu riĉas je ekzemploj kaj detaloj.

Nur per ĉi tia terminologia klarigo oni povas atingi sciencajn rezultojn pri la temaro. Preterlasante kelkajn aliajn detalojn kaj problemojn de la Esperanta verbo<sup>7</sup>, ni finfine iru *medias in res*.

La atistoj interpretas – kompreneble ĉe la PAG-aj „verboj de rezulto“ – la formojn kiel *estis X-ita* pure tensece, nome pluskvamperfektaj, do paralelaj al aktiva *estis X-inta*; formoj kiel *estis X-ata* esprimu ĉiujn aliajn preteritaĵojn kaj estu telikaj. La itistoj interpretas ĉi-lastajn formojn nur kiel esprimilon netelikigitan de samtempeco preterita, do paralelaj al aktiva *estis X-anta*, dum *estis X-ita* laŭ ili esprimas kaj pluskvamperfekton kaj simplan preteriton. Krome „la sufikso *-at-* enhavas nepre en si ian ideon pri daŭro, kaj *-it-* ideon pri rezulto“ (WARINGHIEN:201); ĉi tio klarigu la fakton, ke durativaj verboj kutime ne kombiniĝas kun *-ita* kaj momentaj ne kun *-ata*.

Kiel LÖTZSCH (p. 411-413) kaj, iom malpli apodikte, VELGER (p. 22) konfirmas, la Zamenhofa lingvouzo, imitinda laŭ *Bulonja Deklaracio* (§ 4.6), plejparte kongruas kun la dua sistemo. La provoj de la atistoj, prui tempisman lingvouzon de Zamenhof, ŝajne estas vanaj.

Tamen en la korpuso de la Zamenhofaj verkoj troveblas kelkaj ekzemploj de ne-itismaj formoj, kp. la ekzemplojn (el la Tekstaro de WENNERGREN, pro tio sen paĝ-indiko):

*multe da havitaj zorgoj* (Marta)

*Mono havata estas pli grava ol havita.* (Ekzercaro § 22)

*faktoj tute ne konataj, aŭ eble iam konitaj, sed jam de longe forgesitaj* (Marta)

*la sono de la nomo de la homo amita kaj perdita* (Marta)<sup>8</sup>

*Nun ĝi finis sian servadon kaj estis amita.* (Fabeloj IV)

*apenaŭ kelke da fojoj vidita de ŝi* (Marta)

*viaj leteroj estas ĉiam skribitaj tute nelegeble.* (Ekzercaro § 41)

*kiu en la daŭro de multaj jaroj estas jam elprovita en ĉiuj rilatoj* (Esenco kaj Estonteco de la Ideo de Lingvo Internacia)

*tiuj objektoj, kiuj videble estis forprenataj de ŝi* (Marta)

*pecon da pano sekan kaj malmolan, malsekigatan eble nur per larmoj* (Marta)

*por ke en okazo de rifuzo de ŝia flanko vi ne estu elmetata al vana malagrablo* (Marta)

*Kiam Nikodemo batas Jozefon, tiam Nikodemo estas la batanto kaj Jozefo estas la batato.* (Ekzercaro § 22)

*Tiu ĉi strangeco tamen povas esti klarigata.* (Nefermita letero al s-ro de Beaufront)

<sup>7</sup> El tio gravas la punkto, ke PAG malpravas farante diferencon inter relativa kaj absoluta tempouzoj de la simplaj verboformoj (§§ 269-271). Ĉiuj uzmanieroj kaj precipe la esceptoj(!) tie donitaj klarigeblas per la regulo de la nereкта parolo (PAG § 234). Simpla verbformo Esperanta referencas ĉiam kaj ĉie nur al la paroltempo.

<sup>8</sup> WARINGHIEN (LV:194 pn.) komprenas *amita* samtempa, sed la kunteksto tion neniel pravigas, krome ĝi estus malĝusta kaj laŭ atismo kaj laŭ itismo.

Do ŝajnas, ke la afero ne estas tiel facila, kiel LÖTZSCH sugestas („Sed ankaŭ la pasivo propre ne estas problema.“, p. 411). Kvankam la verbo en multaj lingvoj estas la plej komplika gramatikero kaj ampleksas plej multe da formoj (kiel en Esperanto), en lingvo kun raciigita gramatiko oni ja povas atendi relative simplan sistemon. Pro tio oni serioze konsideru bazan hipotezon de la atistoj, ke la perfekta forma simetrio de la participoj kaj analogio al la simplaj, pure tensecaj verbformoj (-a-, -i-, -o-!) sugestas ankaŭ enhavan sistemecon, kian oni tamen en la praktiko ne povas trovi ankaŭ ĉe Zamenhof.

Se oni sekve starigas la tezon, ke la participoj funkcias kiel nominaligitaj verboj, kontraste al ĉi tiuj kun relativa referenco, ne absoluta, rezultas certa simpla origina sistemo, surbaze de kiu oni povas priesplori la malsimetriaĵojn de la aktuala uzado.

Nia hipoteza sistemo apoganta sin sur la morfologiaj formoj havas la sekvan aspekton: Laŭ la logika tempo-skemo de Reichenbach (kp. HELBIG/BUSCHA:144) en la kunmetitaj tensoj la formo de *esti* (resp., en sintezaj formoj, la finaĵo) esprimas la rilaton de la referenc- al la paroltempo, dum la participa formo esprimas la rilaton de la okazo- al la referenc-tempo:

- paroltempo (kiam oni parolas)
- x refernc-tempo (tempo, pri kio oni parolas)
- okazotempo (tempo de ago, kiu havas iun rilaton al la referenc-tempo)<sup>9</sup>

<i>preterito</i> >	<i>prezenco</i>	< <i>futuro</i>	<i>sentempa</i>			
<i>estis</i>	<i>estas</i>	<i>estos</i>	<i>estu</i>	<i>estus</i>	<i>esti</i>	
x —	• —	x —	x —	x —	x —	<i>pluvinte</i>
x —	• —	x —	x —	x —	x —	<i>pluvante</i>
x —	• —	x —	x —	x —	x —	<i>pluvonte</i>

Per la simplaj verbformoj: pluvis      pluvas      pluvos

<sup>9</sup> Ekzemploj: *Tiam ni volis promeni, sed estis jam pluvante.* paroltempo = nun, referenc-tempo = *planis* kaj *estis*, agotempo = *pluvante* (samtempe); *Kiam mi venos, li estos jam foririnta.* paroltempo = nun, referenc-tempo = *venos* kaj *estos*, agotempo = *foririnta* (antaŭtempe); *Mi ja volas iri, sed estas pluvonte.* paroltempo = referenc-tempo = *nun* kaj *estas*, agotempo = *pluvonte* (posttempe).

Kiel oni vidas, ĉe netelika verbo kiel *pluvi*, kies signifo post ajna tempo veras, ŝajne ne aperas ia problemo, alie aspektas la afero ĉe telikaj verboj, kiujn oni ja nur post atingo de certa punkto (ĉe transformaj verboj: la rezulto) opinias plenumitaj. Se prezenca participo esprimas samtempecon, ĝi nepre devas netelikigi tian verbon kaj esprimi la adon ankoraŭ daŭranta, kiu aktuale kondukas al sia natura rezulto, ĉar, se ĝi esprimus ĉi tiun rezulton, la propra ago samtempe kun ties atingo ja jam finiĝintus, do ne plu povus esti samtempa. Se la ĵusa konkludo ĝustas, la ĉefa uzad-maniero (kaj -postulo) de la atistoj estas malĝusta.

Kompletan agon kune kun ĝia rezulto oni do povas prezenti nur per preterita participo<sup>10</sup>. Kompreneble, per la nura formo oni ĉi-okaze ne povas klarigi, kiu el la du partoj – efektiviĝo aŭ efekto (=rezulto) – pli gravas, kutime la rezulto verŝajne estas pli interesa ol la ago, kiu ĝin efektivigis. Tio precipe validas en la pasivo, kiun povas formi nur transitivaj verboj, kaj transitivaj telikaj verboj ĉiam estas transformaj<sup>11</sup>, do rezulthavaj. Oni do povas diri, ke la pasivo precipe taŭgas kaj sekve servas por esprimi rezulton, t.e. stato de la subjekto rezulte de ago, kiu al la subjekto efikis.

Ĝis nun ĉio enordas, sed aperas problemo, se oni konsideras, ke en la plimulto de la okazoj tiel detala distingado de tempaj procezoj, kian permesas esprimi la kunmetitaj tensoj, ne estas necesa: La kunteksto ĉion klarigas aŭ la parolanto entute ne volas sian eldiron precizigi, ĉar aliaj informaj eroj pli gravas. Kiel ĉiu parolanto de Esperanto scias, preskaŭ ĉiam sufiĉas la simplaj verbformoj, kaj trouzado de la kunmetitaj estas stilo ne nur peza, sed ankaŭ nenatura rigarde al la principo de lingva ekonomio. Sed la pasivo ne havas simplajn formojn, oni ĉiam devas decidi, kiun nuancon pligravigi per la elekto de *-ata* aŭ *-ita*, eĉ se oni ne volas aŭ entute scias. Tio verŝajne ege kontribuas al la necerteco rilate la uzadon de pasivaj verbformoj.

Pli gravas dua problemo: Neniel estas fiksita, kiom granda estas la diferenco inter la tempo de *esti* kaj tiu de la participo, ĝi povas esti apenaŭ perceptebla momento, sed ankaŭ milionoj da jaroj, krome ĉe la kombino *esti* + *-i(n)ta* ne estas fiksita, ĉu la rezulto de *-i(n)ta* ankoraŭ validas je la tempo de *esti*. Tio estigas ioman necertecon rilate referenc- kaj okazotempon, kp. la frazon *Kaj Phantasus venis, plumo estis elŝirita al li.*<sup>2</sup>, kie sen kunteksto ne klaras, kiam la elŝiro okazis (fakte post la alveno). En la aktivo la dilemo estis solvebla per la ekzisto de du formoj: La simpla formo esprimas principe samtempecon aŭ sinsekvon de agoj, la kunmetita

<sup>10</sup> La futurajn participojn mi ĉi tie ne priparolos, sed mi volas substreki, ke mi malakceptas la pozicion de LÖTZSCH (p. 407), laŭ kiu *-ota* esprimas nepre devan modecon (deontische Modalität, modalność deontyczna) kaj *-onta* prospektivon (prediktan modecon); ĉi tiaj kromsenecoj povas sekvi simple el la lingva konceptigo de futuro, kies grado de realeco ja nepre dependas de la pritakso de la parolanto.

<sup>11</sup>La ununura netriforma verbtipo telika, kiun mi konas, estas formaĵo kiel la pola verbo *doleżeć* 'kuŝi ĝis certa horo'.

formo specialiĝis al esprimo de antaŭtempo (kp. *Kaj Phantasus venis; oni elŝiris plumon al li.* resp. *\*Kaj Phantasus venis; oni estis elŝirinta plumon al li.*). Tio ne eblas en la pasivo; oni devus diri *\*estis estanta elŝirita* resp. *\*estis estinta elŝirita*, sed ĉi tiajn pezegajn formojn kompreneble neniu uzas.

Ni do konfrontas la sekvan paradokson: En Esperanto per la pasivo en la preterito (kaj futuro) oni povas esprimi aŭ koincidon de okazo- kaj referenttempo kaj nekompleton de la ago, aŭ antaŭtempcon de la okazotempo rilate al la referenttempo kaj kompletan agon, sed ne kompletan agon, kiu samtempe je referenca tempo, kiel ekz. en simpla frazo *Mi forsendis la leteron je la dua.* – La atistoj substrekante la tempan rilaton diras *La letero estis forsendata je la dua.*, senprave telikigante la partupon en *-ata*, la itistoj, por kiuj informo pri plenumo aŭ provo de plenumo pli gravas, diras *La letero estis forsendita je la dua.*, preteratendante la pritempan informon de *-ita*. Kaŭzo de la problemo verŝajne estas, ke Esperanto havas nur unu helpverbon, *esti*, dum ekz. la pola aŭ la germana uzas ĉe la pasivo ankaŭ *iĝi* (*zostać, werden*) por esprimi ĝuste la priparolatajn nuancojn.

Zamenhof preferis la duan el ambaŭ ne tute ĝustaj uzad-manieroj. Gravan influon sur ĉi tiun (certe nekonscian<sup>12</sup>) decidon, supozeble havis lia gepatra lingvo slava. En ĉiuj slavaj lingvoj la distingo telika-netelika estas esprimebla kaj esprimenda per gramatikeriĝintaj morfologiaj rimedoj, ne per kunteksto kiel plej ofte en la latinidaj lingvoj; en ili telika verbo (kutime prefikshava) ne povas esti kuntekste netelika, tiokaze oni devas anstataŭigi ĝin per netelika verbo. Ĉi tiu telikeca sistemo en la nordslavaj lingvoj transprenis aldone la funkcion esprimi la aspekton, kp. la klarigojn supre.

El la fakto, ke la rusa kaj pola versioj de la Fundamenta Gramatiko tradukas la ekzemplajn participojn *farata* kaj *farita* per respektive imperfektiva kaj perfektiva etnolingvaj formoj (*делаемый/сделанный* resp. *czyniony/uczyniony*), LÖTZSCH (p. 411) konkludas, ke „sen la plej minimuma dubo“ la E-aj participoj diferenciĝas ne nur tempe, sed ankaŭ aspekte. Tamen la tradukoj ne devigas al tia konkludo, fakte, ĉu Zamenhof havis entute alian eblecon taŭge traduki la distingon de *-ata* kaj *-ita* ol per la najbara, sed miaopinie ne identa distingo imperfektiva – perfektiva? Se *-ata/-ita* esprimas, kiel la supra rezonado supozigas, opozicion procezo – rezulto, en la plej oftaj okazoj oni ja devas ilin rusigi aŭ poligi per aspekta opozicio.

---

<sup>12</sup> Se li konscius, li certe dirus ion pri la problemo, sed, kiel mi jam enkonduke skribis, ĝi ĝis 1957 restis nemalkovrita, kaj ne troveblas ajna mencio tiurilata en la Lingvaj Respondoj.

Bedaŭrinde, ne multe helpas la esploro de BERTINETTO/DELFITTO pri la kombinado de telikeco kaj aspekteco en la latinidaj kaj angla lingvoj. Iliaj observoj, ke certaj subjunkcioj kaj adverboj regule havas la sekvajn kombinojn,

<i>(de ...) ĝis</i>	-telika	+perfektiva
<i>dum</i>	-telika	+perfektiva
<i>jam, ekde</i>	-telika	-perfektiva
<i>ankoraŭ</i>	±telika	-perfektiva
<i>iom post iom, pli kaj pli</i>	±telika	±perfektiva

jam en la rusa (kaj la pola) ne plu validas, pro la speciala kombino de aspekto kaj telikeco en ĉi tiuj lingvoj.

Esploro pri tiaj kombinaĵoj en la Zamenhofa korpuso donis nur etajn rezultojn, parte kontraŭdirajn. La sekvaj frazoj por tiu demando estas interesaj (eltiro):

*ŝia homa fiereco ne estis ankoraŭ rompita, ŝiaj fortoj ne estis ankoraŭ ruinigitaj* (Marta)  
*Sed ne ĉio ankoraŭ estis finita.* (Andersen)  
*sed devus ankoraŭ esti kreita* (Esenco...)  
*nia afero estis ankoraŭ tre malmulte konata en via lando* (Kongresaj paroladoj)  
*ĝis ĝi estos portita sur la tombejon* (Andersen)  
*ĝis la demando estos solvita* (Esenco...)  
*ĝis ĝi pli aŭ malpli frue estos plene efektivigita* (Esenco...)  
*en la iom post iom akirata alkutimiĝo* (Marta)  
*dum ĉio alia estis elmetita al ruiniĝado* (Andersen)  
*dum la kafo estis kuirata* (Andersen)  
*Kiam via domo estis konstruata, mia domo estis jam longe konstruita.* (Ekzercaro)

Ne eblas kongruigi la verbformojn de la ekzemploj kun aŭ la telikeca aŭ la aspekta kolumno de la supra tabelo.

Sed eble tio ja tamen donas informon: Ĉu eble ne la participo, sed la vera verbo *esti* (kiu estas aspektece kaj telikece neŭtrala) gravas por la kombino kun tiuj frazaj rimedoj? Mi ne aŭdacas decidi, sed la rezulto povus subteni la hipotezan sistemon, kiu baziĝas sur relativa tempindiko, kaj en kiu aspekteco kaj/aŭ telikeco estas nur kromsignifoj en konkreta frazo, kiuj aŭtomate estiĝas el la priskribata situacio – temas ja pri universalaĵoj, do la tuta demando ne estas, ĉu aspekto ktp. ekzistas en Esperanto, sed nur, ĉu ili estas devigaj.

Finante ĉi tiun enketon, oni nepre konsideru jenan demandon: Tre ofte la kombino *esti* + *-ita* esprimas ne kunmetitan tenson, sed funkcias kiel *esti* + ajna adjektivo. Kiel esprimilo de rezulto *-ita* ja precipe taŭgas kiel kvazaŭ-adjektivo, kp. frazon kiel *La fenestro estas fermita*,

*entute ne eblas ĝin malfermi.* aŭ la Fundamentan *Vortoj kunmetitaj* [ja ne: *kunmetotaj* – C. B.] *estas formataj...* Tio signifas, la kombino esprimas staton je tempo difinita (de la tenso de *esti*). Ĉu eble en multe pli da okazoj de *estis -ita* Zamenhof intencis esprimi staton, kaj ne agon, kiel multaj itistoj poste interpretis? Kp. la polan, kiu entute ne tre ofte uzas la pasivon, kaj tiam pli ofte la kombinon *być* 'esti' + perfektiva participo ol *zostać* 'iĝi' + perfektiva participo, ankaŭ en okazoj, kie ekz. Germano uzus *werden* 'iĝi' + participo preterita. Kp. frazojn kiel *Leĝan sankcion ili ricevos nur en tiu okazo, se ili estos akceptitaj de la unua kongreso [...]* (antaŭparolo al la Fundamento), aŭ (el la Ekzercaro, § 22) *Li sentis sin tiel malfeliĉa, ke li malbenis la tagon, en kiu li estis naskita.* aŭ [...] *ĝis la piedoj estis kovrita de oficiala malvarmeĉo* (Marta) – kiu decida, kiam temas ankoraŭ pri la ago de la participo, kaj kiam pri ties rezulto? Helpetas la konsidero, ke la dua eblo akordas kun la hipoteza sistemo, kiu ĝis nun bone funkciis. Oni do rajtas demandi, ĉu la hodiaŭa kutimo, uzi ekskluzive kaj larĝe la formon *estis -ita* por priskribo de procezoj konformas al la imitinda lingvouzo de Zamenhof.

Resume oni vidas, kiom komplika povas esti morfosintakso de ŝajne facila lingvo kiel Esperanto, samtempe, ke la lingva analizo de la Internacia Lingvo ne atingis sian finon en la *Plena Analiza Gramatiko*. Se oni akceptas la ĉefajn rezultojn de ĉi tiu enketo, oni povas diri, ke la itistoj pravis rilate la partecipantan uzadon de Zamenhof kaj intuicie ekkonis sistemon por bona Esperanto, sed ilia lingvosciencia klarigo ne plenumas kriteriojn de scienceco kaj ekzakto. La atistoj aliaflanke havis pli taŭgan teoriant bazon, sed ĉi tiu kondukis ilin al malĝustaj konkludoj.

En ĉi tiu artikolo mi provis prezenti alternativan teoriant klarigon, kiu praktike ne signifas renverson de la lingvo, sed tamen pli konformas al la nocioj kaj metodoj de la moderna lingvoscienco.

Ĉi tiu sistemo krome klarigas plimulton de la esceptoj rilate la itismon troveblaj ĉe Zamenhof, precipe, se temas pri la kombino de laŭdire nekongrua akcionala karaktero kun difinita partecipanta finaĵo, ĉar la ĉi-tiea alternativa sistemo ne faras distingojn laŭ la signifo de la radikoj. Mia opinio la kaŭzo, ke tre malofte „verbo de daŭro sen rezulto“ (PAG-a termino) kombiniĝas kun *-ita*, povas esti parte etnolingva influo, parte la fakto, ke tia verbo post fino de sia daŭro ne postlasas rezulton, kiun *-ita* povus esprimi, ĉi tiu participo do uzeblas nur en la okazoj, kiam la okazo troviĝas antaŭ la referencotempo, por kio en la praktiko estas verŝajne malofta bezono, kp. ekz. la stile markitan *Nun ĝi finis sian servadon kaj estis amita.* (Fabeloj IV). Finfine ŝajne eblas ambaŭ formoj, kp. la du sekvajn frazojn el *Marta*, kie simila enhavo havas tamen malsaman esprimon: *ĝis nun ne konataj pensoj atakis la kapon de la juna virino,* sed *ŝi komencis sentadi ĝis nun ne konitan malfortecon.* Eĉ la majstro ŝanceliĝas.

### Literaturo kaj mallongigoj<sup>13</sup>

- Aktoj de la Akademio. 1963-1967*, Oficiala Bulteno de la Akademio de Esperanto 9, Rotterdam – Paris s.j. (**Aktoj I**)
- Aktoj de la Akademio. II: 1968-1974*, Oficiala Bulteno de la Akademio de Esperanto 10, Rotterdam – Paris 1975
- Pier Marco BERTINETTO, Denis DELFITTO, *Aspect vs. Actionality: Why they should be kept apart*, en: Östen DAHL (eld.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, Berlin/New York 2000
- Cyril BROSCHE, *Lingvoscienco vortaro*, malneto, s.l., s.j. (**LiVo**)
- Hadumod BUSSMANN, *Lexikon der Sprachwissenschaft* [Leksikono de la lingvoscienco], Stuttgart <sup>3</sup>2002
- Bernard COMRIE, *Tense and Aspect*, en: *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft (HSK) 9.1, Berlin – New York 1993, 1244-1251
- Gerhard HELBIG, Joachim BUSCHA, *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht* [Germana gramatiko. Kompendio por instruado de alilanduloj], Leipzig <sup>8</sup>1984
- Pierre JANTON, *Einführung in die Esperantologie* [Enkonduko en la esperantologion], Hildesheim – Zürich – New York <sup>2</sup>1993
- KALOCSAY Kálmán, Gaston WARINGHIEN, *Plena analiza gramatiko de Esperanto*, Rotterdam <sup>4</sup>1980 (**PAG**)
- Ronald LÖTZSCH, *Tempus, Passiv und Aspektualität im Esperanto (zur -ata-/-ita-Problematik)* [Tenso, pasivo kaj aspekteco en Esperanto (pri la ata/ita-problemaro)], en: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* (ZPSK) 44, 1991, p. 402-414
- Claude PIRON, *Esperanto: eine linguistische Standortbestimmung* [Esperanto: lingvistika lokigo]. Aus dem Esperanto übersetzt von Günther Becker, Saarbrücken 1980
- Henrik SEPPIK, *La tuta Esperanto*, Budapest <sup>4</sup>1987
- Rikardo ŜULCO, *La sesa regulo, kajero 2*, Paderborn <sup>2</sup>1991
- Eva TICHY, *Indogermanistisches Grundwissen für Studierende sprachwissenschaftlicher Disziplinen* [Baza scio hindeŭropista por studentoj de lingvistiko], Bremen 2000
- Helmuto VELGER, *Kontribuoj al la norma esperantologio. Enkonduko, Ekspertizetoj, Kritikoj*, Marburg 1994
- WACHA Balázs, *Iom pri tempo kaj aspekto*, manuskripto, s.l., s.j.
- Gaston WARINGHIEN, *Lingvo kaj vivo. Esperantologiaj eseoj*. Rotterdam <sup>2</sup>1989 (**LV**)
- John WELLS, *Lingvistikaj aspektoj de Esperanto*, Rotterdam <sup>2</sup>1989
- Bertil WENNERGREN, *Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko (PMEG)*, [www.bertilow.com/pmeg/](http://www.bertilow.com/pmeg/)  
la sama, *Tekstaro de Esperanto*, [www.bertilow.com/tekstaro](http://www.bertilow.com/tekstaro)
- Dirk WILLKOMMEN, *Esperanto-Grammatik*, Hamburg 2001
- L. L. ZAMENHOF, *Fundamento de Esperanto. Kun Enkondukoj, Notoj kaj Lingvaj Rimarkoj de D-ro A. Albaut*, Pisa <sup>10</sup>1991
- , *Fundamenta krestomatia de la lingvo Esperanto. Prinotita de G. Waringhien*, Rotterdam <sup>18</sup>1992
- , *Lingvaj respondoj. Plena kolekto*, Jekaterinburg 1992

---

<sup>13</sup> La gravan libron de Reiersøl mi bedaŭrinde ne povis akiri.